

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОГО
ЕКСПЕРИМЕНТУ З ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ
ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ**

УДК 37.0.37.011.3

С. М. Совва

У Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року визначено основні напрямки її реформування. Одним із них є розвиток прикордонного та міжнародного співробітництва, що передбачає: участь у завершенні договірно-правового оформлення державного кордону; здійснення заходів для зміцнення довіри і розвитку співробітництва з прикордонними службами суміжних держав на різних рівнях з протидії протиправній діяльності на державному кордоні; удосконалення діяльності прикордонних представників України та їх апарату. Передбачається також виконання спільних програм України і суміжних держав з протидії організованій злочинності на державному кордоні, планів (цільових програм) міжнародного співробітництва Державної прикордонної служби України з інституціями Європейського Союзу та НАТО, з державами-учасницями ГУАМ; спільних проектів міжнародної технічної допомоги з Європейською Комісією, а також США, ФРН та іншими державами, міжнародними організаціями щодо облаштування державного кордону; міжнародних програм навчання особового складу Державної прикордонної служби України і стажування в державах-членах Європейського Союзу та НАТО. Передбачено також участь у підготовці проектів міжнародних договорів між Україною, суміжними державами, Європейським Союзом про порядок взаємодії з прикордонних питань і співробітництво у сфері обміну інформацією.

Україна прагне до інтеграції в європейські та світові інституції з подальшим членством у Європейському Союзі і НАТО одночасно з розширенням взаємовигідної співпраці з іншими стратегічними партнерами.

Сьогодні багато правових відносин координуються на міждержавному рівні, а основні пріоритети та цілі проголошуються в міжнародних конвенціях і документах та є стратегічними правовими орієнтирами міжнародної спільноти.

У цих умовах зростають вимоги до персоналу Державної прикордонної служби України. Сучасна Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення. Надані прикордонникам державою санкції на проведення діяльності з охорони і захисту кордону з використанням владних повноважень накладають на них високу відповідальність за суворе та точне дотримання законності. Щоб успішно виконувати свій службовий і громадянський обов'язок, сучасний прикордонник повинен бути широкоосвіченою, висококультурною людиною, мати глибокі професійні знання та вміння в різних галузях, високий рівень міжнародної правової культури. Лише за цих умов він може успішно виконувати поставлені перед ним державою завдання.

Проблема формування міжнародної правової культури у професійній підготовці майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України не була предметом спеціального дослідження. У науковій літературі висвітлено окремі концептуальні, змістовні і технологічні аспекти підвищення ефективності формування особистості офіцера в сучасних умовах. Але залишаються невирішеними дуже багато проблем щодо правового навчання майбутніх захисників кордону.

Метою статті є висвітлення результатів формувального педагогічного експерименту з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Історико-педагогічний аналіз та вивчення сучасного стану сформованості міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників, визначення й обґрунтування умов її формування майбутніх фахівців надали можливість попередньо розробити умови та модель формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників, що потребує експериментальної перевірки. Їх експериментальна перевірка була проведена в

умовах навчального процесу Національної академії Державної прикордонної служби України.

При проведенні експериментальної роботи було враховано рекомендації щодо ефективного проведення експерименту Ю. К. Бабанського, О. В. Барабанщикова, Р. С. Нємова, М. І. Нещадима, основні положення теорії і практики військово-педагогічної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів, розкриті у роботах Я. Б. Гнутеля, П. М. Городова, Д. В. Іщенко, В. В. Ягупова, та дослідження з проблем правового виховання [1–5].

Було взято до уваги і спеціальні дослідження з питань формування правової культури О. А. Ануфрієнка, Д. М. Бойка, В. Ф. Дубровського, О. С. Дьоміної, Н. О. Коваленко, О. І. Муранова, В. В. Райка, Л. В. Твердохліб, М. К. Подберезького, Є. І. Федика, М. П. Щербаня та ін. [1–5].

На основі цього у процесі дослідно-експериментальної роботи з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників було:

розроблено зміст і методику педагогічного експерименту;

перевірено педагогічні умови формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників;

охарактеризовано результати дослідно-експериментального дослідження з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Для вирішення завдань дослідження *було організовано та проведено педагогічний експеримент, який забезпечив науково-об'єктивну і доказову перевірку правильності сформульованої гіпотези дослідження.* Загалом в експерименті (констатувальному й експериментальному) взяли участь 302 курсанти та 52 викладачі й офіцери факультету оперативно-розшукової діяльності та права Національної академії Державної прикордонної служби України, що навчаються за напрямком підготовки “Правознавство” за кваліфікацією “Бакалавр з права”.

Вибіркову сукупність для формувального експерименту було сформовано з курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України, які у 2008 році вступили на перший курс навчання. Ці групи виявилися відносно однорідними за складом, а курсанти цих груп мали приблизно однакову успішність з усіх навчальних предметів. В експериментальній роботі було використано різні методи досліджень, зокрема теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел (для виявлення й обґрунтування проблеми дослідження, розкриття змісту та структури основних понять дослідження), метод експертних оцінок (для визначення критеріїв і показників сформованості міжнародної правової культури курсантів, оцінки рівня її сформованості), індивідуальні бесіди (для перевірки та доповнення даних експерименту), стандартизоване анкетне опитування (для вивчення думки курсантів про мотиви вивчення міжнародного права, для визначення загального рівня сформованості їх міжнародної правової культури), психологічні спостереження (для збору матеріалу за темою дослідження), психолого-педагогічний експеримент, методи математичної статистики (для обробки результатів і визначення достовірності результатів формувального експерименту).

Педагогічний експеримент було проведено впродовж 2007–2010 років. Під час експерименту було передбачено вирішити декілька завдань, зокрема: 1) визначити психолого-педагогічні чинники, що впливають на підвищення рівня сформованості міжнародної правової культури курсантів, розробити основні заходи з її формування; 2) обґрунтувати та впровадити найбільш оптимальні педагогічні умови щодо формування міжнародної правової культури курсантів у процесі їх професійної підготовки; 3) визначити зміни щодо сформованості міжнародної правової культури курсантів після вжиття експериментальних заходів.

Педагогічний експеримент складався з таких етапів:

1) виявлення початкового рівня сформованості міжнародної правової культури в курсантів (констатувальний етап педагогічного експерименту – вересень 2008 року);

2) проведення основних заходів з формування міжнародної правової культури курсантів (вересень 2008 – червень 2009 року);

3) визначення рівня сформованості міжнародної правової культури в курсантів експериментальної і контрольної груп після завершення формувального експерименту (червень 2009 року);

4) порівняння результатів сформованості міжнародної правової культури в курсантів експериментальної та контрольної груп, формулювання висновків і розробка рекомендацій.

На етапі *констатувального експерименту* було визначено початковий стан сформованості міжнародної правової культури курсантів. Потім було проведено *формувальний експеримент* з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників. Під час формувального експерименту в експериментальній групі навчання проводилось за моделлю і визначеними педагогічними умовами формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників, а в контрольній – відбувалось з використанням традиційних методик. В експериментальній групі при викладанні зазначених дисциплін впроваджувались обґрунтовані педагогічні умови формування міжнародної правової культури курсантів, у контрольній групі навчання здійснювалось за традиційною методикою. Усі інші умови, що могли вплинути на курсантів, було врівноважено.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав перевірку ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування міжнародної правової культури курсантів:

1) збагачення змісту навчання поняттями, ідеями, теоріями, пов'язаними з наукою міжнародного права, і розвиток на цій основі правового мислення курсантів, формування в них навичок пізнання міжнародного права;

2) удосконалення у курсантів навичок службового спілкування в аспекті міжнародної правової культури через формування в них уміння переконувати, відстоювати свою точку зору з посиленням на міжнародно-правові акти та через набуття навичок мовного етикету;

3) формування у курсантів умінь і прийомів самоосвітньої діяльності з міжнародного права через залучення їх до різних видів самостійних робіт, у тому числі й дослідницького характеру;

4) вибір таких методів і прийомів, які найбільшою мірою сприяють розвитку правового мислення курсантів, забезпечують опанування ними сукупності видів та способів професійної діяльності в аспекті дотримання і виконання норм міжнародного права при охороні державного кордону.

При розробці програми формувального експерименту було передбачено роботу з урахуванням усіх складових моделі формування міжнародної правової культури курсантів, зокрема змісту, методів, організаційних форм, забезпечення відповідних міжпредметних зв'язків та відносин між суб'єктами й об'єктами навчального процесу. Найважливіший напрямок нашої роботи стосувався *збагачення змісту навчання поняттями, ідеями, теоріями, пов'язаними з наукою міжнародного права, і розвиток на цій основі правового мислення курсантів, формування в них навичок пізнання міжнародного права.*

Основну роботу з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників було проведено при викладанні правових дисциплін, насамперед “Міжнародного права”, “Конституційного права зарубіжних країн” та “Митного права” на факультеті оперативно-розшукової діяльності та права Національної академії Державної прикордонної служби України.

Експериментальна робота підтвердила, що результативність формування міжнародної правової культури у майбутніх офіцерів-прикордонників значною мірою залежить від методичного забезпечення, відповідних методів, форм і прийомів роботи, а також матеріального забезпечення.

На початку формувального експерименту було сформовано групи-учасники цього етапу експериментального дослідження з курсантів 3 курсу напрямку навчання “Правознавство”: контрольна група (КГ) – 50 осіб, експериментальна група (ЕГ) – 52 особи.

Під час експериментального навчання курсантів у КГ проводилося за традиційною системою. З курсантами ЕГ проводилася робота з формування

міжнародної правової культури відповідно до розробленої педагогічної моделі з урахуванням запропонованих педагогічних умов.

Очевидним є те, що загалом розподіли курсантів за рівнями міжнародної правової культури КГ та ЕГ на початку формувального експерименту майже не відрізняються один від одного. Більша частина курсантів обох груп має або середній, або нижче середнього, або низький рівень міжнародної правової культури. Для того, щоб підтвердити майже однаковий якісний склад КГ та ЕГ, за кожним критерієм на початку формувального експерименту було застосовано критерій Колмогорова-Смірнова, який слугує для співставлення двох емпіричних розподілів. Цей критерій надає змогу знайти точку, в якій сума накопичених розходжень між двома розподілами є найбільшою ($d_{\max}$), та оцінити достовірність цього розходження [2]. Виконання всіх обмежень критерію λ надало можливість використати його для співставлення розподілів курсантів груп-учасників формувального експерименту.

Аналіз отриманих результатів засвідчив про те, що в ЕГ і КГ після проведення експерименту значно збільшилась кількість курсантів, які досягли за кожним із критеріїв вищого рівня сформованості міжнародної правової культури порівняно з початковим рівнем. Але очевидним також є те, що у КГ відбулись незначні зміни у рівнях міжнародної правової культури, які зумовлені випадковими причинами, а в ЕГ відбулись суттєві позитивні зміни у розподілах курсантів за рівнями досліджуваного явища за всіма критеріями, що зумовлено цілеспрямованим впливом на міжнародну правову культуру курсантів шляхом урахуванням розроблених педагогічних умов. Застосування методів математичної статистики, а саме критерію Колмогорова-Смірнова, на рівні значущості $p \leq 0,05$ виявило розбіжності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями міжнародної правової культури.

Отже, дослідно-експериментальна робота підтвердила гіпотезу, що формування міжнародної правової культури у майбутніх офіцерів-прикордонників буде результативним за таких педагогічних умов:

1) збагачення змісту навчання поняттями, ідеями, теоріями, пов'язаними з наукою міжнародного права, і розвиток на цій основі правового мислення курсантів, формування в них навичок пізнання міжнародного права;

2) удосконалення у курсантів навичок службового спілкування в аспекті міжнародної правової культури через формування в них умінь переконувати, відстоювати свою точку зору з посиланням на міжнародно-правові акти та через набуття навичок мовного етикету;

3) формування у курсантів умінь і прийомів самоосвітньої діяльності з міжнародного права через залучення їх до різних видів самостійних робіт, у тому числі й дослідницького характеру;

4) вибір таких методів і прийомів, які найбільшою мірою сприяють розвитку правового мислення курсантів, забезпечують опанування ними сукупності видів та способів професійної діяльності в аспекті дотримання і виконання норм міжнародного права при охороні державного кордону.

На початку та після завершення педагогічного експерименту було здійснено оцінку рівня сформованості міжнародної правової культури курсантів в ЕГ і КГ за кожним критерієм, після чого проведено порівняльний аналіз.

Таким чином, проведена експериментальна робота з формування міжнародної правової культури курсантів підтвердила правильність гіпотези, висунутої на початку дослідження. Застосування методів математичної статистики, а саме критерію Колмогорова-Смірнова, на рівні значущості $p \leq 0,05$ виявило розбіжності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями міжнародної правової культури і засвідчило високу ефективність розробленої моделі й умов формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Отже, під час формувального етапу педагогічного експерименту було послідовно вжито педагогічних заходів, спрямованих на формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників. У цій роботі було використано модель формування міжнародної правової культури

курсантів, що стосувалася спрямованості змісту навчальних дисциплін, методів, форм організації, засобів навчання та основних етапів формування міжнародної правової культури. Основну роботу з формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників було організовано за такими напрямками, як збагачення змісту навчання поняттями, ідеями, теоріями, пов'язаними з наукою міжнародного права; удосконалення у курсантів навичок службового спілкування в аспекті міжнародної правової культури; формування в курсантів умінь і прийомів самоосвітньої діяльності з міжнародного права та вибір відповідних методів і прийомів навчання.

Список використаної літератури

1. Бархатова, Э. Ю. Международное публичное право в вопросах и ответах : учеб. пособие / Э. Ю. Бархатова. – М. : Велби, 2004. – 232 с.
2. Боровик, Л. В. Основи математичного моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях : навчально-методичний посібник / Л. В. Боровик, В. В. Журавльов. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. – 104 с.
3. Загвязинский, В. И. Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
4. Івашкова, Т. О. Формування культури самоосвіти майбутніх офіцерів правоохоронних органів у вищих навчальних закладах : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Івашкова Тетяна Олександрівна. – Хмельницький, 2008. – 197 с.
5. Кузьмина, Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во Ленигр. гос. ун-та, 1984. – 186 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.